

μα καὶ αἷμα ἑαυτοῦ, παρασχὼν τοιουτοτρόπως εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν διαρκῆ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν.

Ἀμφίβολον παραμένει ὅμως ἐὰν διὰ τούτων ἀποδίδῃ ὁ ποιητὴς τὰς μεταξὺ τῶν ἱπποτῶν κυριαρχούσας περὶ ἀπολυτρώσεως ἰδέας ἢ ἐὰν ἐκφράσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πεποίθησιν. Τὸ δεύτερον φαίνεται μᾶλλον πιθανόν· ἀλλὰ κατὰ πόσον ἀναφέρεται συγκεκριμένως εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὸ δι' αὐτοῦ ἐπιτελεσθὲν ἔργον τῆς σωτηρίας, εἶνε ἀδύνατον νὰ κρίνωμεν. Διότι δὲν ἀποκλείεται ἢ παρ' αὐτοῦ ἐκδοχὴ τοῦ «Ἐσταυρωμένου» ὡς συμβόλου.

*
* *

Ἐνῶ δὲ τόσον συντόμως ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως ὡς ἀντικειμενικοῦ ἔργου, εἶνε διεξοδικώτατος ἐν τῷ ζητήματι τῆς προσοικειώσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου. Προφανῶς ἐπειδὴ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀπασχολεῖ αὐτὸν ὅλως ἰδιαιτέρως. Διὰ τὴν προσοικειώσιν ταύτην ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτοῦνται δύο τινά· ἢ πίστις καὶ ἢ ἀγάπη.

Ὁ Πάρσιφαλ βαπτίζων τὴν Κούντρου λέγει πρὸς αὐτήν : «Πίστευε εἰς τὸν Λυτρωτὴν». Οἱ ψαλμοὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Γράαλ κορυφοῦν-

ται εἰς τὸν στίχον : «Μακάριοι διὰ τῆς πίστεως», εἰς τὸν ὁποῖον ἀπαντᾷ τὸ δεύτερον ἡμιχόριον «Μακάριοι διὰ τῆς ἀγάπης». Ὅθεν ἡ προσκειώσις τῆς σωτηρίας εἶνε δυνατὴ διὰ τῆς ἀγάπης, διὰ τῆς «οἰ' ἀγάπης ἐνεργουμένης πίστεως» τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν. Καὶ ἡ Κούντρου μετὰ τὸ βάπτισμα, ὅπερ λαμβάνει παρὰ τοῦ Πάρσιφαλ, μονολογεῖ : «Μόνον νὰ ὑπηρατῶ . . . νὰ ὑπηρατῶ !»

Ἄλλ' ὅμως δὲν εἶνε ἐντελῶς σαφές, ἂν ὁ Βάγνερ ἐννοῇ τὴν ἀγάπην τοῦ Αὐτρωτοῦ ἢ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην. Ἴσως ἀμφότερα. Σαφές εἶνε μόνον ὅτι ἡ πίστις ἐκείνη, προϋπόθεσις τῆς ἀγάπης, γεννᾶται ἐκ τῶν συναισθημάτων τῆς μεταγνώσεως, ἐκ τῆς ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ θλίψεως, ἣτις ὅμως φαίνεται ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιδράσεως τῆς κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν συντελεσθείσης ἀπολυτρώσεως. Ἐν τῇ γοητεία τῆς Μ. Παρασκευῆς ἀναγινώσκομεν μεταξύ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«Τὰ δάκρυα τῆς μετανοίας τοῦ ἁμαρτωλοῦ ψεκάζουσι σήμερον με ἱερὰν δρόσον ἀγροῦς καὶ λειμῶνας».

Ὁ δὲ Πάρσιφαλ λέγει πρὸς τὴν Κούντρου : «Ἐστάλην καὶ διὰ τὴν ἰδικὴν σου σωτηρίαν, ἂν παύσης νὰ ποθῆς», ἐννοῶν τὸν ἁμαρτωλὸν πρὸς ἑαυτὴν ἢ πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ θρησκεία τοῦ Βάγνερ.

θον τῆς σαρκός. Τί ἄλλο εἶνε τοῦτο εἰμὴ τὸ «Μετανοεῖτε» τῶν Εὐαγγελίων ;

Ἡ δι' ἀγάπης λοιπὸν ἐνεργουμένη πίστις, βασιζομένη ἐπὶ τῆς μεταγνώσεως, καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τὸ ἄτομον, μεταβάλλει δὲ αὐτὴν ἀπὸ ἀντικειμενικῆς εἰς ὑποκειμενικὴν.

Ἄλλ' ὅμως δὲν εἶνε μόνον ἄφεις τῶν ἁμαρτιῶν· ἔχει ὅχι μόνον ἠθικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ φυσικόν, διότι ἀπελευθερώνει τὴν δεσμίαν τέως καὶ κεκμηκυῖαν φυσικὴν δύναμιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἀναζωογονεῖ τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, παρέχει νέας δυνάμεις εἰς τοὺς ἐξηντλημένους καὶ τοὺς θνήσκοντας, χορηγεῖ νέας δυνάμεις ἐν γένει. Δι' αὐτῆς γεννᾶται τὸ θάρρος, ἡ ἀγάπη, ἡ εἰς τὸ καθῆκον ἐμμονή. Ὁ Τιτουρέλ ἀπέθανε, διότι ὁ Ἀμφόρταϊς δὲν τολμᾷ νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ Γράαλ διὰ τὴν συνείδησιν τῆς ἐνοχῆς. Καὶ ἀλλοχοῦ ὑμνεῖται τοῦτο ὡς παρέχον τὴν δύναμιν νὰ ἐπιτελῶμεν τὰ ἔργα τοῦ Σωτῆρος καὶ νὰ ἀγωνιζώμεθα μὲ θάρρος. Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι ἡ θρησκευτικότης τοῦ Βάγνερ φέρει χαρακτῆρα ἐγκόσμιον ἢ μᾶλλον ὑπερβατικόν. Αἱ ὑπεραισθηταὶ δυνάμεις ἔχουν ἀξίαν, διότι συνεπιφέρουν τὴν αὐξήσιν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς πρὸς τὴν ζωὴν δυνάμεως· ὅ,τι κατορθοῦσιν εἶνε ἡ ἔξαρσις τῆς ζωῆς καὶ τῶν ζωϊκῶν δυνάμεων.

Συναφής πρὸς ταῦτα εἶνε καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐπενεργεῖ τὸ Γράαλ. Ἀνεπαισθήτως ἢ ἐνέργεια αὐτοῦ, ἢ ὅποια προϋποθέτει τὴν πίστιν καὶ τὴν μετάγνωσιν, μεταβάλλεται εἰς μαγικὴν, ὡς βλέπομεν ἐξ ὧν λέγει περὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. Ἴσως ὅμως τὰ ἐνταῦθα νοούμενα θεόν νὰ ἐρμηνευθῶσιν οὐχὶ ἀπὸ διαμαρτυρομένης ἀπόψεως, ἀλλ' ἀπὸ ἀπόψεως καθολικῆς μᾶλλον· τοῦτο φαίνεται πιθανὸν ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ διὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Γράαλ ὑπονοεῖται ὑποκειμενικὸς ὅρος ἀπαραίτητος ἢ καθαρότης. Διότι τί ἄλλο σημαίνουν οἱ λόγοι τοῦ Γκουρνεμάντς, ὁδηγοῦντος τὸ πρῶτον τὸν Πάρσιφαλ εἰς τὴν ἐορτήν ;

«Διότι μόνον ἂν εἶσαι καθαρὸς, θὰ σὲ θρέψῃ καὶ θὰ σὲ ποτίσῃ τὸ Γράαλ».

Ἐνταῦθα λοιπὸν ἔχομεν σαφῆ ἀντίθεσιν. Ἄφ' ἑνὸς ἐπιφέρει τὸ Γράαλ τὴν ἀπολύτρωσιν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου παρέχει δύναμιν μόνον εἰς τοὺς καθαρούς. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δὲν ἀρκεῖ εἰς τὸν ποιητὴν ἢ μεσίτευσίς διὰ τῶν ἐν τῷ Γράαλ ἐνεργῶν ἀντικειμενικῶν γεγονότων τῆς σωτηρίας· ἢ ἀπολύτρωσις θεόν νὰ μεταδοθῇ εἰς τοὺς ἀνθρώπους δι' ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶνε οἱ ἱππότες, προωρισμένοι πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' οὗτοι κατέστησαν ἀνίκανοι πρὸς

τοῦτο διὰ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀμφόρτα καὶ διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ἱερᾶς λόγχης. Κατὰ συνέπειαν δέονται καὶ αὐτοὶ σωτήρος, ὅστις νὰ καταστήσῃ πάλιν ἐνεργὸν δι' αὐτοὺς τὴν ἐν τῷ Γράαλ ἐνυπάρχουσαν ἀπολυτρωτικὴν δύναμιν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, μεσίτης τῆς σωτηρίας, εἶνε ὁ Πάρσιφαλ. Δὲν εἶνε ἐπομένως ὁ Σωτήρ' τοῦτο εἶνε ὁ Σταυρωθεὶς ὅστις συνετέλεσε τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ θανάτου του. Ὁ Πάρσιφαλ εἶνε ὁ μεσίτης τῆς ἀντικειμενικῆς ταύτης σωτηρίας εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Τόσον εἰ ἄνθρωποι ὅσον καὶ ἡ φύσις ἀπολυτροῦνται ἐφ' ὅσον ἀναιδέεπουν πρὸς τὸν ἀπολυτρωθέντα ἄνθρωπον. Βαθεῖα θρησκευτικὴ ἰδέα! Διότι εἶνε γνωστὴ ἡ δύναμις τῆς θρησκευτικῆς πείρας ἐξαιρετικῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ψυχὴν τῶν πολλῶν.

*
* *

ὑπολείπεται τώρα νὰ ἐξετάσωμεν ὁποῖός τις ἀνάγκη νὰ εἶνε ὁ σωτήρ οὗτος, ὁ ἐπιτελῶν χρέη μεσίτου τῆς ἀπολυτρώσεως εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πῶς πραγματοποιεῖ τὸ μεσιτικὸν τοῦτο ἔργον.

Ὁ σωτήρ οὗτος ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ κλήσιν καὶ προορισμόν· ἡ ὑψίστη δύναμις ὤρευσεν εἰς αὐτὸν τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ὑπουργήμα. Ὅταν

ὁ Πάρσιφαλ ἐμφανίζεται αἰφνης εἰς τὰ δάση τοῦ Γράαλ, συμπεραίνει ὁ Γκουρνεμάντε: «Μοῦ φαίνεται ὅτι σὲ ἀναγνώρισα καλά. Κανεὶς δρόμος δὲν φέρνει πρὸς τὸ Γράαλ καὶ κανεὶς δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸ εὐατήσῃ, ἂν αὐτὸ τὸ ἴδιον δὲν τὸν ὠδήγαί· ἐδῶ». Τοιοῦτόν τι προκισθάνεται καὶ κῦτὸς ὁ ἥρωεσ ὅτε πλησιάζει τέλος νὰ πληρώσῃ τὴν ἀποστολήν του: «Νὰ λησμονήσω τὴν ἀποστολήν μου εἰς τῆς ἀγκάλης σου τὴν περίπτυσιν;» ἀπαντᾷ εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς Κούντρου. Ὄταν δὲ γίνεται κύριος τῆς λόγχης, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἀρπάσει ἀπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν χειρῶν τοῦ Ἀμφόρτα ὁ Κλίγκσορ, εἶνε πλέον βέβαιος ὅτι προσωρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως σῶσῃ τὸν ἀσθενούντα ἱππότην: «Θεωρῶ τὸν ἑαυτόν μου προσωρισμένον νὰ φέρω εἰς αὐτόν τὴν σωτηρίαν».

Ἄλλ' ὁ ἐκλεκτὸς εὗτος τοῦ Θεοῦ ὀφείλει νὰ διελέθῃ διὰ πολλῶν ἀγώνων καὶ θλίψεων διὰ νὰ καταιστῆ ὄριμος διὰ τὸ μέγα ἔργον τῆς σωτηρίας διὰ τὸ ὅποιον εἶχε προσωρισθῆ. Ἀδυνατεῖ νὰ ἐπαινεύρῃ τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἀπὸ τοὺς μαγικοὺς κήπους τοῦ Κλίγκσορ εἰς τὸ Γράαλ. Ἡ κατάρρα τῆς Κούντρου: «Πλάνη! πλάνη, τόσον οἰκεία εἰς ἐμέ, σὲ καθιστῶ ὁδηγόν του», ἐμποδίζει αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ἀνεξαρτητῶς τούτου ἡ φύσις αὐτοῦ κινεῖ αὐτόν εἰς τὴν περιπλάνησιν.

Ἐκ τὴν μητέρα του ἔφυγε κρυφίως· περιπλανώμενος ἔφθασεν εἰς τὸ Γράαλ· ἐκεῖθεν ἐτράπη πρὸς τοὺς μαγικοὺς κήπους τοῦ Κλίγκσορ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ περι Πάρσιφαλ μῦθος οὐδὲν τοιοῦτον ἀναφέρει περὶ αὐτοῦ, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν μᾶλλον ὅτι ὁ Βάγνερ θέλει νὰ ἐκφράσῃ διὰ τούτων τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ μεσίτης τῆς σωτηρίας δέον νὰ λάβῃ πείραν τοῦ κόσμου, νὰ ἀγωνισθῆ πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ νικήσῃ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ἵνα οὕτω καταστῆ ἱκανὸς νὰ σώσῃ αὐτόν.

«Ἀλλοίμονον, ἐπέρασσα ἀπὸ τὸν ὁρόμον τῆς πλάνης καὶ τῶν παθῶν. Ἄγρια κατάρρα μὲ ἔκαμνε νὰ περιπλανῶμαι διὰ νὰ εὔρω τῆς σωτηρίας τὴν ὁδὸν μέσα εἰς τὴν ἄβυσσον χώραν. Ἄναριθμητοὶ ἀνάγκαι, ἀγῶνες καὶ ἔριδες μὲ ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τὴν ἀτραπὸν, ὅσάκις τὴν ἀνεγνώριζα. Ἐκυριεύθην ἀπὸ ἀπελπισίαν, διότι ἔπρεπε νὰ κρατήσω ἄμωμον τὸ ἱερόν. Διὰ νὰ τὸ προφυλάξω, διὰ νὰ τὸ σώσω ἐδέχθην παντὸς εἶδους πληγὰς, διότι δὲν ἔπρεπε νὰ κάμω χρῆσιν αὐτοῦ κατὰ τὸν ἀγῶνα. Ἀμόλυντον ἐφύλαττον αὐτήν, τὴν ὁποίαν ἔφερα τώρα ὀπίσω καὶ ἢ ὁποία σώα καὶ ἐκλαμπρος σὲ καταυγάζει, τοῦ Γράαλ τὴν ἱερὰν λόγχην».

Ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐξάγεται καὶ ἄλλο τι· ὅτι δηλαδὴ δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἀναμίξῃ ὁ Πάρ-

σιφαλ εἰς τοὺς κατὰ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ πονη-
ροῦ ἀγῶνάς του τὸ ἅγιον, μηδὲ νὰ καταχρασθῆ
αὐτὸ ὡς μέσον πρὸς ἐπικράτησιν ἢ νὰ μολύνη
αὐτὸ διὰ βιαίων πράξεων καὶ αἱματοχυσίας. Τίς
ἢ σημασία τούτων δὲν εἶνε εὐκόλον νὰ εἴπωμεν.
Ἦθελεν ἴσως ὁ Βάγνερ νὰ ὑποδηλώσῃ ὅτι ἡ
θρησκεία πρέπει νὰ μένη μακρὰν τῶν ἐπιγεί-
ων ἀγῶνων ; Πάντως ὁ Πάρσιφαλ ἐπανεῦρε τὴν
πρὸς τὸ Γράαλ ὁδὸν μόνον ἐπειδὴ διετήρησε τὴν
ἱερὰν λόγχην ἀμόλυντον κατὰ τοὺς μακροὺς ἀ-
γῶνάς του.

Ὁ ἐκλεκτὸς λοιπὸν τοῦ Θεοῦ, ὁ κατὰ κλήσιν
καὶ προορισμὸν σωτὴρ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας δοκι-
μάζεται θειῶς, ἵνα οὕτω παρασκευασθῆ διὰ τὸ
ἔργον του. Ἄλλὰ κατὰ ποῖον τρόπον ἐκπληροῦ
αὐτό ; Κατὰ ποῖον τρόπον καθίσταται ἱκανὸς
ὅπως ἀπολυτρώσῃ τὸν κόσμον ; Διατί, ἐν ἄλλαις
λέξεσι, εἶναι αὐτὸς ὁ ἐκλεκτός ; Ἡ ἀπάντησις
εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὰς θε-
μελιώδεις ἰδέας τοῦ Βάγνερ, ἡ μουσικὴ ἔκφρα-
σις τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ καὶ τὸ διήκον θέμα δι-
ᾧλης τῆς μουσικῆς συνθέσεως τοῦ ἔργου.

Ἦδη ὁ Ἀμφόρτας πρὶν ἢ ἐμφανισθῆ ὁ Πάρ-
σιφαλ εἶχεν ἀκούσει καθ' ὕπνον ἐκ τοῦ ἱεροῦ
τὴν φωνήν :

« Διὰ τῆς συμπαθείας θὰ γνωρίσῃ ὁ ἀφελὴς

καὶ ἀγνός. "Ἐλπίζε ἐπ' αὐτόν, εἶνε ὁ ἐκλεκτός μου».

Ἄλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος, ὡς ἐρμηνεύει αὐτὸ ὁ Βάγνερ, δεικνύει ὁποῖα ἐκ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ ἔχει διὰ τὸν ποιητὴν ὑψίστην διὰ τὸ ἔργον του σημασίαν.

«Σὲ ὠνόμασα ἀφελῆ καθαρὸν, «φὰλ παρσί».

Σὲ τὸν καθαρὸν ἀφελῆ, «Παρσιφάλ».

Εἶνε λοιπὸν ὁ Λυτρωτὴς τὸ μὲν ἀφελῆς, τὸ δὲ καθαρός. "Ἴδωμεν ἐν πρώτοις τί σημαίνει τὸ πρῶτον. Ἡ λέξις ἀφελῆς ἐμφανίζεται συχνὰ ὡς φόγος. "Ὅταν αἱ νεάνιδες, αἱ ὑποδύμεναι τὰ ἄνθη τοῦ μαγικοῦ κήπου, πείθωνται μετὰ ματαίας ἀποπειράς ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ παρασύρουν τὸν Πάρσιφαλ, ἀπομακρύνονται λέγουσαι : «'Αφήσατέ τον τὸν τρελλόν», ἐπειδὴ δὲν ἐννοεῖ τὸν πόθον των καὶ δὲν αἰσθάνεται τὰ θέλγητρά των. Ἡ ἀφέλεια ἢ ἡ τρέλλα αὕτη προέρχεται ἐνταῦθα ἐκ τῆς ἀγνότητος τοῦ ἥρωος. Καλεῖ ὅμως καὶ ἑαυτὸν τρελλόν, ὅταν μαθὼν παρὰ τῆς Κούντρου τὸν θάνατον τῆς μητρός του θρηγεῖ ἐπ' αὐτῷ καὶ κατηγορεῖ ἑαυτὸν διὰ τὸν θάνατόν της. Ἡ λέξις αὕτη δὲν σημαίνει φόγον ἐνταῦθα, ἀλλὰ τὸναντίον ἀρετὴν καὶ προτέρημα. Ὁ Βάγνερ θέλει νὰ δηλώσῃ δι' αὐτῆς ὅτι ὁ Πάρσιφαλ δὲν εἶνε προσκεκολλημένος εἰς τὰ γενόμενα, εἰς

τὸ παρελθόν, ὅτι δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φευγαλέας παρόδου τῶν φαινομένων. Τρελλή ὡσαύτως χαρακτηρίζεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πάρσιφαλ καὶ ἡ διεΐσδυσις αὐτοῦ εἰς τοὺς κήπους τοῦ Κλίγκσορ.

«Καὶ ἐγὼ ὁ τρελλός, ὁ δειλός, ἔτρεξα πρὸς ἀγρίας παιδίων πράξεις».

Καὶ ἀμέσως κατωτέρω: «Πόσων ἁμαρτιῶν ἡ ἐνοχὴ βαρύνει ἀπὸ αἰῶνος τοῦ τρελλοῦ αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν!»

Ποία εἶναι ἡ φύσις τοῦ τρελλοῦ καὶ ἀφελοῦς τούτου; Τὴν ἀπάντησιν ἔχομεν διὰ τῆς Κούντρου καὶ τοῦ διαλόγου πρὸς τὸν Γκουρνεμάντς. Ἡ πρώτη διηγεῖται περὶ αὐτοῦ ὅτι ἀνετράφη ὑπὸ τῆς μητρός του μακρὸν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ἐρήμῳ· καὶ ὅταν ὁ Γκουρνεμάντς ἐρωτᾷ αὐτὸν περὶ τοῦ πατρός του καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, περὶ τῆς ἁμαρτίας, τὴν ὁποίαν διέπραξε φονεύσας τὸν ἀθῶον κύκνον καὶ περὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ἑποῖον ἦλθε μέχρι τοῦ Γράαλ, ἀπαντᾷ διαρκῶς ὅτι δὲν γνωρίζει. Εἶνε λοιπὸν ἀπηλλαγμένος τῆς πραγματικότητος, ἐλεύθερος πάντων τῶν γηίνων δεσμῶν, ἐλεύθερος τῆς σκέψεως καὶ τῶν παντοίων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα περιβάλλουσι τὸν ἄνθρωπον, ἀφελές τέκνον τῆς φύσεως.

Ἄλλ' ὁ ἀφελὴς οὗτος ἀνάγκη νὰ εἶνε συγχρόνως καὶ ἀγνός· καὶ τοιοῦτος εἶνε πράγματι

ὁ Πάρσιφαλ. Εἶνε ἐκ φύσεως καθαρὸς, διότι οὐδὲν γνωρίζει. Ἄγνοεῖ καὶ αὐτὴν τὴν ἀγάπην. Τὴν καθαρότητα δὲ ταύτην διατηρεῖ καὶ ἀπέναντι τῶν πειρασμῶν τῆς ζωῆς, τοὺς ὁποίους συμβολίζει ἡ Κούντρου. Ἡ καθαρότης ὅμως αὕτη δὲν σημαίνει ἄσκησιν, ὡς παρὰ τοῖς μοναχοῖς, ἀλλὰ συνίσταται εἰς τὴν ἀπὸ τῶν κατωτέρων ὀρμῶν ἐλευθερίαν τῆς καρδίας, εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ὕλικῆς ἐπιθυμίας ἀπαλλαγὴν, εἰς τὴν παντελεῖ ἀδυναμίαν τοῦ πειρασμοῦ.

Γεννᾶται νῦν τὸ ἐρώτημα : Πῶς διετήρησεν ὁ Πάρσιφαλ τὴν καθαρότητα ταύτην καὶ πῶς ἐκαλλιέργησεν αὐτήν, ὥστε νὰ ἀποβαίνη διαρκῶς τελειότερα ; Τοῦτο κατέστη δυνατόν διὰ τῆς γνώσεως, τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ ἐπὶ τῇ δυστυχίᾳ συμπάθεια. Διότι συμπάθεια εἶνε «ἡ ὑψίστη δύναμις», εἰς αὐτὴν συνίσταται τὸ ἠθικὸν ἔργον. Αὐτὸς οὗτος ὁ Λυτρωτῆς ἐπετέλεσε τὴν ἀπολύτρωσιν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ διὰ τῆς δυνάμεως τῆς συμπαθείας :

«Μὲ τὴν δύναμιν τῆς συμπαθείας μετέβαλεν ὁ κύριος τοῦ Γράαλ τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον τοῦ μυστικοῦ δείπνου εἰς τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον ἔχυσε, καὶ εἰς τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον προσέφερε».

Διὰ τῆς συμπαθείας μανθάνει ὁ Πάρσιφαλ ὅτι ὁ βίος εἶνε ὀδύνη καὶ δυστυχία. Ἐπειτα ὅτι

ἡ βαθυτάτη αἰτία τῆς δυστυχίας ταύτης εἶνε ἡ ἁμαρτία, γεννηθεῖσα ἐκ τοῦ ἁμαρτωλοῦ πόθου. Δὲν κέκτηται ὅμως ἐκ φύσεως ὁ ἥρωας ἡμῶν τὴν συμπάθειαν ταύτην· πρέπει πρῶτον νὰ διαχθῆ αὐτὴν διὰ νὰ ἐννοῆ τὴν δυστυχίαν καὶ νὰ συμπαθῆ πρὸς αὐτήν. Ὁ πρῶτος, ὅστις διεγείρει τὴν συμπάθειαν εἰς τὴν καρδίαν του, εἶνε ὁ Γκουρνεμάντς, ὅταν ὁ Πάρσιφαλ ἐφόνευσε τὸν κόκνον. Ὁλίγον βραδύτερον πάλλει ἡ καρδία του ἐκ συμπαθείας, ὅταν ἀκούῃ τοὺς θρήνους τοῦ Ἀμφόρτα ἐν τῷ ἱερῷ. Ἀλλὰ τὸν βαθύτερον λόγον τῆς συγκινήσεως ταύτης τὸν ἀγνοεῖ. Εἶνε ἀνάγκη νὰ αἰσθανθῆ καὶ ψυχικὰς βασάνους, ἵνα κατορθώσῃ νὰ ἐμβαθύνη εἰς τὸ συναίσθημα τῆς συμπαθείας, τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη βαθμηδὸν ἐντὸς τῆς ψυχῆς του.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συμπαθείας γεννᾶται ἐν τῇ ψυχῇ του ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸν ἠσπάσθη ἡ Κούντρυ, ἡ ἀποπλανήσασα τὸν Ἀμφόρταν καὶ πειρωμένη νὰ παρασύρῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Τώρα ἐννοεῖ αἴφνης ὅτι αἰτία τῆς δυστυχίας τοῦ βασιλέως τοῦ Γράαλ δὲν εἶνε ἡ πληγὴ, ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία. Τοῦτο συγκρατεῖ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ αὐτὸς τὸ σφάλμα τοῦ Ἀμφόρτα, τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς τοῦ ὁποίου ἀφῆρεσε διὰ τοῦ ἁμαρτωλοῦ τῆς φιλήμα.

τος ἢ Κούντρου. Ὁ ὑψιστος καὶ τελευταῖος βαθμὸς τῆς συμπαθείας ταύτης εἶνε ἡ συμπάθεια πρὸς τὸν Λυτρωτὴν αὐτόν, ὅστις ἔχει περιπέσει εἰς ἀνοσίας χεῖρας.

«Ἀκούω τοῦ Σωτήρος τὸν θρῆνον, τὸν θρῆνον διὰ τὴν μόλυνσιν τοῦ ἱεροῦ. Λύτρωσέ με, φιθυρίζει, ἀπὸ τὰς ἐνόχους χεῖρας. Αὐτὰ φωνάζει μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μου ὁ θρῆνος τοῦ Θεοῦ».

Ἡ ὑψίστη καὶ ἱερωτάτη αὕτη συμπάθεια, εὐοίκετος οὗτος διὰ τὸν Θεόν, ἐλευθερώνει τὸν Πάρσιφαλ ἀπὸ κάθε ταπεινὸν πόθον. Καὶ ὅταν ἡ Κούντρου ἐκθέτη εἰς αὐτόν τοὺς ἐσωτερικοὺς τῆς ἀγῶνας, τὴν ἀπελπισίαν τῆς, τὸν πρὸς ἀπολύτρωσιν πόθον τῆς, καταλαμβάνεται ἀπὸ οἶκτον καὶ συμπάθειαν καὶ πρὸς αὐτήν. «Ἐστάλην, τῆς λέγει, καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν σου, ἂν ἐλευθερωθῆς ἀπὸ τὸν πόθον».

Εἰς ὁποῖαν γνῶσιν φθάνει διὰ τῆς συμπαθείας εἶπομεν ἀνωτέρω. Προκύπτει ὅμως ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα : Κατὰ πόσον παρέχει ἡ γνῶσις αὕτη δύναμιν πρὸς σωτηρίαν ; Τὴν ἀπάντησιν ἔχει ὁ Βάγνερ ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σοπερχάουερ, τῆς ὁποίας καὶ πολλὰ ἄλλα ἔχνη εὐρίσκομεν ἐν τῷ «Πάρσιφαλ». Γνῶσις δηλαδὴ εἶνε εὐνάμις.

Ἀποτεινόμενος εἰς τὴν τελευταίαν σκηνὴν ὁ Πάρσιφαλ πρὸς τὸν Ἀμφόρταν λέγει : «Εὐλογημένη νὰ εἶνε ἡ δυστυχία σου, ἡ ὁποία χορηγεῖ τὴν ὑψίστην τῆς συμπαθείας ἰσχὺν καὶ τῆς καθαρωτάτης γνώσεως τὴν δύναμιν εἰς τὸν

ἄτολμον τρελλόν.» Μετὰ ταῦτα ἀπέρχεται, φέρον τὴν ἱερὰν λόγχην, εἰς τὸν ναὸν τοῦ Γράαλ, θεραπεύει τὸν ἀσθενοῦντα βασιλέα καὶ τελεῖ τὸ μυστήριον. Τὸ Γράαλ ἐκπέμπει μαρμαρυγὰς, ὅπως καὶ ἡ αἱματωμένη λόγχη. Οἱ ἰππῶται φάλλουν ἐν κατανύξει: « Ὑψίστης σωτηρίας θαῦμα! Ὁ Λυτρωτῆς ἀπελυτρώθη! »

Τῶν τελευταίων τούτων λέξεων τοῦ δράματος ἡ σημασία εἶνε σαφῆς μετὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα. Εἶνε ἐν πρώτοις ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ἀναφέρονται εἰς τὸν Λυτρωτὴν, ὅστις ὄρᾳ ἐν τῷ Γράαλ. Περιβαλλόμενος ὑπὸ ἀγνοσίων χειρῶν ἦτο δέσμιος καὶ ἠδυνάτει νὰ ἐνεργήσῃ. Τὸν ἀπελευθερώνει ὁ ἀφελῆς καὶ ἀγνός, γνωρίζων διὰ τῆς συμπαιθείας. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐνέχει τι τὸ παράδοξον. Ὁ Θεὸς λυτρωτῆς δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς κωλύσασα τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ δυνάμεις· δέεται καὶ αὐτὸς ἀπολυτρώσεως, ἵνα δυνηθῆ νὰ δράσῃ. Τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῆ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Λυτρωτῆς οὗτος εἶνε συνδεδεμένος μετὰ τοῦ Γράαλ, ἐπομένως οὐχὶ δύναμις ἐλευθέρως ἐνεργοῦσα, οἷα εἶνε τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν τῇ πίστει τῆς ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὅμως ἡ ἐρμηνεία αὕτη θὰ ἦτο βεβιασμένη, διότι ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ λυτρωτοῦ ἐπιτελεῖται κυρίως διὰ τῶν δυνάμεων, αἵτινες πηγάζουσιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Πιθανώτερον εἶνε ὅτι ὁ Βάγνερ ἐγράψῃ τοὺς στίχους τούτους ἐξ ἐχθρότητος πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἐν τῇ ᾗ ὁ Λυτρωτῆς εἶνε συνδεδεμένος πρὸς τύπους καὶ

ιεροτελεστίας. Κατὰ συνέπειαν θέλει νὰ εἶπη ὅτι ἡ ἀπολυτρωτικὴ δύναμις τὴν ὁποίαν κερτήμεθα ἐν τῷ Χριστῷ, δεόν νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἀνθρωπίνων τύπων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων διδασκαλιῶν καὶ πλανῶν. Ὅπου κυριαρχοῦν μονομερῶς οἱ ἱερεῖς, ὅπου κηρύσσονται βαθυστόχαστοι ἀπλῶς διδασκαλία καὶ ὅπου δὲν δύνανται νὰ νοήσουν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν διὰ τῆς συμπαθείας, ἐκεῖ δὲν εἶνε εἰς θέσιν ὁ λυτρωτῆς νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ἔργον του.

Ἐὰν τοῦτο ὑπονοῇ ὁ Βάγνερ, τότε εἶνε φανερόν ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ, τὸ ὁποῖον ἀνελύσαμεν, δὲν κηρύττει νέαν θρησκείαν, ἀλλὰ αὐτὴν τὴν χριστιανικὴν, ἀπηλλαγμένην ὅμως ὄλων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν γνώμην του ἐμποδίζουσι τὴν πλήρη αὐτῆς ἐνέργειαν. Ὁ χριστιανισμὸς αὐτοῦ εἶνε ἐλεύθερος πάσης παραδόσεως καὶ οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς ἱστορικῶς γεννηθείσας μορφὰς αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι περιορίζουν καὶ δεσμεύουν αὐτόν, ὡς πιστεύει. Τὸν πυρῆνα τῆς κεκαθαρμένης ταύτης θρησκείας ἀποτελεῖ ἡ ἀπολύτρωσις ἢ ἐπιτελεσθεῖσα διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Λυτρωτοῦ. Ἡ ἀπολύτρωσις αὕτη εἶνε τὸ μὲν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, τὸ δὲ ἀπελευθέρωσις τῆς δεσμευθείσης ζωϊκῆς δυνάμεως. Ὁ καθ' ἕναστον ἄνθρωπος γίνεται μέτοχος αὐτῆς ἐφ' ὅσον συναισθάνεται αὐτήν, ἐφ' ὅσον ζῆ αὐτήν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης. Εἰς τοῦτο ὅμως ὁδηγεῖται διὰ τῶν σεσωσμένων, διὰ τῆς νοούσης συμπαθείας καθαρῶν ἀνθρώπων. Καὶ

ὄχι μόνον γίνεται μέτοχος αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ πρέπει νὰ γίνεται μέτοχος αὐτῆς· διότι ὁ Βάγνερ εἶνε βαθύτατα πεπεισμένος ὅτι ἡ θρησκεία, καὶ δὴ ὡς ἀντιλαμβάνεται αὐτήν, εἶνε τὸ ὑψιστον ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ὅτι εἶνέ τι ἀναγκαῖον καὶ ἀπαραίτητον, ὅτι εἶνε ἡ μόνη δύναμις, ἣτις καθιστᾷ τὸν βίον ἄξιον νὰ τὸν ζῆ κανεῖς, καθαγιέζουσα αὐτὸν διὰ τῶν ὑψίστων ἀξιών καὶ τῶν εὐγενεστάτων ἰδανικῶν.

*

* *

Αὕτη εἶνε ἡ θρησκεία τοῦ μεγάλου μουσουροῦ, τὴν ὁποίαν ἔζησε καὶ τῆς ὁποίας τὴν περιπάθειαν καὶ τὴν ἐξαίρουσαν δύναμιν ἐνέκλεισεν εἰς τοὺς θείους τόνους τῆς μουσικῆς του, ἡ ὁποία καὶ ἐκφράζει αὐτὴν ἐντελῶς. Πρὸς τὴν μουσικὴν ταύτην ἔκφρασιν παραβαλλομένη ἡ πενιχρὰ ἡμῶν ἀνάλυσις καὶ περιγραφή ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἀφυχον ὁμοίωμα. Μόνον ὅστις ηὐτύχησε νὰ ἀκούσῃ τὸ ἀθάνατον ἔργον, ἐκεῖνος εἶνε εἰς θέσιν νὰ εἰσέλθῃ πλήρως εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Βάγνερ, νὰ ἐξαρθῇ μετ' αὐτοῦ, νὰ μετατεθῇ εἰς κατάνυξιν, νὰ αἰσθανθῇ τὴν ψυχὴν του κραδαινομένην ὑπὸ τῶν ὑπεργείων πόθων, ὑπὸ τῶν ἐποίων ἐκινεῖτο κατὰ τὴν σύλληψιν καὶ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ ὁ συνθέτης.

Ἄλλὰ πάντως ἡ ἀνάλυσις, τὴν ὁποίαν παρέσχομεν ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων, δὲν ἦτο, ἐλπίζομεν, ἐντελῶς περιττή. Κατέδειξεν ἐν τῷ συγκεκριμένῳ παραδείγματι τοῦ Βάγνερ τί εἶνε ἡ θρησκεία. Ἐδειξε πρὸς τούτοις ὅτι ἐξαιρετικὸν

πνεῦμα, οἷον ὁ Βάγνερ, εἶχεν ἀνάγκη θρησκείας, ὡς εἶχον ἀνάγκη αὐτῆς ὄλαι ἢ σχεδὸν ὄλαι αἱ μεγάλαι φυσιογνωμίαι, ὅσαις ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἢ ἱστορίαι καὶ τὸ παρόν. Θὰ ἠδύνατο ἀκόμη νὰ χρησιμεύσῃ ἴσως ὡς ὁδηγὸς ἀναλύσεως δι' ἐκείνους, τῶν ὁποίων ἔργον εἶνε ἢ εἰς τοὺς ἐφήθους μετάδοσις τῶν μεγάλων δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, ἵνα μορφοποιηθῶσι δι' αὐτῶν. Τέλος ἢ ἀτελής καὶ ἄνευ μεγάλων ἀξιώσεων ἀνάλυσις ἡμῶν ἐγνώρισεν εἰς τὸν ἀναγνώστην γενναίας τινὰς ἰδέας ἐξαγγελλομένης ὑπὸ μεγαλοφυοῦς πνεύματος ὡς ὁ Βάγνερ. Μεταξὺ τῶν ἰδεῶν τούτων προτιθεύουσαν θέσιν κατέχει ἢ ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει διατυπωθεῖσα, κατὰ τὴν ὁποίαν τοὺς ἄλλους εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀπολυτρώσῃ μόνον ὁ λυτρωθεὶς ἄνθρωπος. Ἡ σημασία αὐτῆς διὰ τὴν ἄγωγὴν εἶνε ἀνυπολόγιστος. Ὅστις δὲν εὔρε δι' ἑαυτὸν τὴν ψυχικὴν ἁρμονίαν καὶ τὰ ἐσωτερικὰ μέτρα, ὅστις δὲν κατώρθωσε νὰ εὔρη ὑψίστας ἀξίας καὶ νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς αὐτάς, πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ παράσχῃ μορφὴν εἰς τοὺς ἄλλους, νὰ «μορφώσῃ» αὐτοὺς καὶ νὰ δημιουργήσῃ κόσμον ἐκ τοῦ ψυχικοῦ αὐτῶν χάους; Διότι οἱ ὅροι «ἀπολύτρωσις» καὶ «λυτρωθεὶς» δὲν πρέπει νὰ νοῶνται ὑπὸ τὴν στενὴν τὴν δογματικὴν αὐτῶν ἔννοιαν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν εὐρύτεράν τιν ψυχολογικὴν αὐτῶν ἔννοιαν, κοινὴν εἰς πάσας τὰς ἀνωτέρας θρησκείας καὶ ὑποκρυπτομένην ὀπισθεν τῆς ὅλης ἱστορικῆς κινήσεως τῆς ἀνθρωπότητος.

